

ತುರುವೇಕೆರೆ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ -ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅವಲೋಕನ

ಡಾ.ಕಾಳಸ್ವಾಮಿ.ಹೆಚ್.ಎನ್¹

ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವು ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಕಲೆಯು ಒಂದು ದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳು ಆಯ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಆಧಾರಗಳು ಆಗಿವೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಮೂಲಕ ದೀರ್ಘಕಾಲದವರೆಗೆ ನಿಲ್ಲುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯ ವಿವಿಧ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ ಧರ್ಮದ ವಿವಿಧ ಛಾಯೆಗಳನ್ನು ಭೇದಗಳನ್ನು, ಪ್ರಧಾನತೆಗಳನ್ನು, ಪ್ರಾಂತೀಯ ಮನೋಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಜನರ ಅಭಿರುಚಿ, ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ನಂಬಿಕೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ತುರುವೇಕೆರೆ ಪಟ್ಟಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಈ ದೇವಾಲಯವು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ. ಇದೊಂದು ಏಕಕೂಟ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಖನಾಸಿ, ನವರಂಗ, ಮುಖಮಂಟಪ, ಪಾತಾಳಂಕಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನಮಗೆ ಯಾವುದೇ ನೇರವಾದ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳು ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಸುಮಾರು 20 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ದೀಪಸ್ಥಂಭದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ ದಂಪತಿಗಳ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಈ ಭಕ್ತ ದಂಪತಿಗಳು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ನಮಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ಭಕ್ತ ಪುರುಷನೇ ಅಯ್ಯಣ್ಣ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಆತನ ಪತ್ನಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದ್ದು, ಈ ಅಯ್ಯಣ್ಣ ನಾಯಕನು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಪಾಳೇಯಗಾರನಾಗಿದ್ದು, ಈತನೇ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ.¹ ಈ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು, ಕಂಬಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ

1. ಸಂಶೋಧನಾ ಸಹಾಯಕರು, ಕುವೆಂಪು ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು

ವಾಸ್ತುರಚನೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರದ ಮುಂದೆ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ಮಂಟಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹ:- ಗರ್ಭಗೃಹವು 8 x 8 ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲ ಹೊಂದಿದ್ದು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 2' ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಪಾಣಿಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಗರ್ಭಗೃಹವು ಸರಳವಾಗಿದೆ. 2 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಈ ಶಿವಲಿಂಗವು ಹಲವು ವಿಶೇಷತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಗಂಗೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಳೆ. ನಂತರ ಲಿಂಗದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಶಿವಲಿಂಗವು 'ಜಟಾ' (ಜಡೆ) ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಜಟಾದ ಕೆತ್ತನೆಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಶಿವಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರೆ ಅಭಿಷೇಕದ ನೀರು, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಮುಂತಾದವುಗಳು ಜಟಾದ ಗೆರೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕೀರ್ತಿಮುಖವುಳ್ಳ ಪಂಚಲೋಹದ ಪ್ರಭಾವಳಿ ಮತ್ತು ಏಳು ಹೆಡೆಗಳ ಸರ್ಪದ ರೀತಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸುಖಿನಾಸಿ:- ಸುಖಿನಾಸಿಯು ಗರ್ಭಗೃಹದಷ್ಟೇ ಉದ್ದಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಸುಖಿನಾಸಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗವೇ ಕಣ ಶಿಲೆಯ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಖಿನಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯು ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ ಹಿಡಿದು ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯು ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ಮತ್ತು ದಾಕ್ಷಾಯಿಣಿರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸಹ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪಂಚಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿವೆ. "ಮಾಘ ಮಾಸದ ಶುದ್ಧ ಪೌರ್ಣಿಮಿಯ ದಿನ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರಥೋತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ". ಸುಖಿನಾಸಿಯ ದ್ವಾರದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ 4 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಈ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಡಮರುಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಗಧಾ ಮತ್ತು ಅಭಯಹಸ್ತ ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಬಳ್ಳಿಸುರುಳಿಗಳ ಅಲಂಕರಣ ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಮುಖದ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಮತ್ತು ಭೃಂಗಿಯನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ.

ನವರಂಗ:- ನವರಂಗವು ಸುಮಾರು 25 x 30 ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲ ಹೊಂದಿದ್ದು ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ. ನವರಂಗವು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಇದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು, ಎಂಟು, ಹದಿನಾರು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದ ಮೇಲ್ಭಾಗವೇ ಸರಳವಾಗಿದ್ದು ಛಾವಣಿಗೆ ಬೆಣಚು

ಕಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಸಲಾಗಿದೆ. ಕಂಬಗಳ ಪೀಠ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಿಸುರುಳಿಗಳ, ಮಣಿಹಾರಗಳ ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಮತ್ತು ವೃಷಭರೂಢ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿಯರ ಸುಂದರವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪೂರ್ವದ ದ್ವಾರದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಮೂಷಿಕ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವನು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದು, ಚತುರ್ಭುಜ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. ಮೈಮೇಲೆ ಸುಂದರವಾದ ಆಭರಣಗಳು, ಉದರದಲ್ಲಿ ನಾಗಭಂದ, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶ, ಅಂಕುಶ, ದಂತ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಫಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ.

ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಒಂದು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ತೆರೆದ ಮಂಟಪವನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಂತೆ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಮಂಟಪದ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕಂಬಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಕಂಬಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಸಿಂಹಗಳ ಮೇಲೆ ಪುರುಷನೋರ್ವನು ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಎರಡೂ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಕಂಬಗಳ ಮೂರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾದರಿಯುಳ್ಳ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಐಹೊಳೆ, ಡಂಬಳ, ಲಕ್ಕಂಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಇದೇ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾದೀತೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪಾದದ ಬದಲಿಗೆ ಗಜ, ವ್ಯಾಳ, ಸಿಂಹ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಆಧಾರದಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ ರೂಪದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ (ಸಿಂಹವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದರೆ) 'ಸಿಂಹಪಾದ' ವ್ಯಾಳಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದರೆ 'ವ್ಯಾಳಿಪಾದ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಇಂತಹ ಸ್ತಂಭಗಳಿಗೆ "ಸಾಶ್ರಯ ಸ್ತಂಭಗಳು" ಎಂದು ಹೆಸರು.² ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಿಂಹಪಾದ ಸ್ತಂಭಗಳ ಕೆಲವೇ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದು ಗಂಗಾವಾರದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶೀರಾಳ್ವದ ಒಂದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಂತಹ ಸ್ತಂಭಗಳು ಅಪರೂಪವೆನಿಸಿದರೂ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸ್ತಂಭಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ.³ ಇದೇ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನಾವು ತುರುವೇಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ತಾವರೇಕೆರೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವ ಅಘೋರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪದ ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸಿಂಹದ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನು ಸಿಂಹದ ಕಡಿವಾಣ ಹಿಡಿದು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ದಂಡವನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದ್ದು, ವೃಷಭರೂಢ ಶಿವಪಾರ್ವತಿ, ಪಾರ್ವತಿ, ಚತುರ್ಮುಖ

ಬ್ರಹ್ಮ, ವಾಮನ ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಕೆತ್ತನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಮಂಟಪದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಶಿವ ಮೆಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣಪ್ಪನ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬಾಣದಿಂದ ತನ್ನ ಎಡಗಣ್ಣನ್ನು ಮೀಟುತ್ತಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಮಂಟಪದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಕಲ್ಲಿನ ಘಂಟೆ. ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಲ್ಲಿನ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದಾಗ ಲೋಹದ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಬಳಪದ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದ್ದು 4 ಅಡಿ ವ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ್ದು 4 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ.⁴ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ನಿತ್ಯ ಪೂಜಾ ಕಾರ್ಯದಿಗಲಿಗೆ ಈ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ಈಗ ಇದು ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದಿಂದಾಗಿ ಇದನ್ನು ಈಗ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಮುಖಮಂಟಪ:- ಮುಖಮಂಟಪದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನುಳಿದ 4 ಕಂಬಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈಕಂಬಗಳು 4, 8, 16 ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪದಾಕೃತಿಯ ಭೋದಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ದ್ವಾರವಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಸೋಪಾನ ಮತ್ತ ಉಳಿದಿದೆ. ಸೋಪಾನದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಣಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪಾತಾಳಾಂಕಣ:- ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪದ ಮುಂದೆ ಪಾತಾಳಾಂಕಣವಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ 10 ಅಡಿಗಳ ಎತ್ತರವಿರುವ ಒಟ್ಟು 12 ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಂಬಗಳು 16 ಮುಖ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಪುಷ್ಪ ಭೋದಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಪಾತಾಳಾಂಕಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ 3 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಚೌಕಾಕಾರದ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪುಕಣಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ನಂದಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ನಂದಿಯು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಂದಿಯು ನಯವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ದೃಢಕಾಯವಾಗಿರುವ ಈ ನಂದಿಯು ನೋಡುಗರ ಕಣ್ಣಿನ ಸೆಳೆಯುವಂತಿದ್ದು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಏಕಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದ್ದು, ಮೈಸೂರಿನ ಚಾಮುಂಡಿ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ನೆನಪಿಗೆ ತರುವುದಾದರೂ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಣ್ಣದಾಗಿದೆ. ನಂದಿಯನ್ನು ತುರುವೇಕೆರೆ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 7 ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಡೆ ಹಳ್ಳಿ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಕಪ್ಪುಶಿಲೆಯಿಂದ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.⁵

ಇಂತಹ ಬಳಪದ ಕಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಕಣಶಿಲೆಯ ನಿಕ್ಷೇಪಗಳು ಕಡೇಹಳ್ಳಿ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತವೆ.⁶ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತಹ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸುಂದರವಾದ ನಂದಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ನಂದಿಯು 7 ಅಡಿ ಉದ್ದ, 4 ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು, 7 ಅಡಿ ಎತ್ತರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಏಕಶಿಲಾ ನಂದಿಯು ವಿವಿಧ ಅಲಂಕರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಮಣಿಹಾರಗಳು, ಕಾಲ್ಗಜ್ಜೆ ಸರ, ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಘಂಟೆ, ಕಂಠಾಭರಣ, ಪುಷ್ಪದ ಮೊಗ್ಗುಗಳ ಗುಚ್ಚ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಣಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಮನವರ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಈ ಗುಡಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಈಗ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಯು 4' ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದು ಚರ್ತುಭುಜವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶ, ಅಂಕುಶ, ಅಭಯಹಸ್ತ ಮತ್ತು ವರದಾ ಹಸ್ತವನ್ನು ದೇವತೆಯು ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ದೇವತೆಯು ಸಿಂಹ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವುದರಿಂದ ಪಾರ್ವತಿ ಎಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಭಾರತೀಯ ಪ್ರತಿಮಾಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಆಧಾರಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ.⁷ ಈ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಯ ಗುಡಿ ಶಿಖರವನ್ನು ಸಹ ಗಾರೆ ಮತ್ತು ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅದಿಷ್ಠಾನ:- ಅದಿಷ್ಠಾನವು 3 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದ್ದು ಸರಳವಾದುದಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಿನ್ನರಿತ ಮುನ್ನರಿತದಂತೆ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ಭದ್ರಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಿತ್ತಿ:- ಭಿತ್ತಿಯು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕಣಶಿಲೆಯ ಕಲ್ಲಿನ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ, ಈಗ ಇದು ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಈ ಕಲ್ಲಿನ ದಿಮ್ಮಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬಿರುಕು ಕಾಣಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಬಿರುಕಿಗೆ ಸಿಮೆಂಟ್ ಲೇಪನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಗಾರೆ ಮತ್ತು ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ 2 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಕೈಪಿಡಿ ಗೋಡೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶಿಖರ:- ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಶಿಖರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, 4 ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದೊಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅರೆಗಂಬಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕೋಷ್ಟ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಾರೆ ಮತ್ತು ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವ ಶಿಖರದ ಸ್ತೂಪಿಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇಹ ಒಂದು ತಲೆ ಇರುವ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿ ತಲೆಯ ಭಾಗ ನಾಶವಾಗಿದೆ. ಶಿಖರದ ಮೇಲಿದ್ದ ಕಳಸ ಈಗ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಖನಾಸ:- ಶಿಖರದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ಮಾಡಲಾದ ಸುಖನಾಸವಿದೆ. ಈ ಸುಖನಾಸದ ಮುಂಭಾಗ ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಕಾರ:- ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಕಾರ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಇದು ಸು. ಐದು ಅಡಿಗಳ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದ್ದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚೌಕಾಕರದ ಕೊಠಡಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಭಕ್ತರು ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಊಟ-ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್, ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ, 1969
2. ಸಿ.ಹಯವದನರಾವ್, Mysore Gazeteer, Compiled for Government, Vol-V, B.R. Publishing Corporation, Delhi, 1927-1930
3. ಡಿ.ಶಿವಲಿಂಗಯ್ಯ (ಸಂ) ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, 2011
4. ಎಸ್.ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು, 1965
5. ಕೂ.ಸ.ಅಪರ್ಣಾ- ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ಪರಿಚಯ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಹಂಪಿ, 1999
6. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ